CEMİLE CEVHER

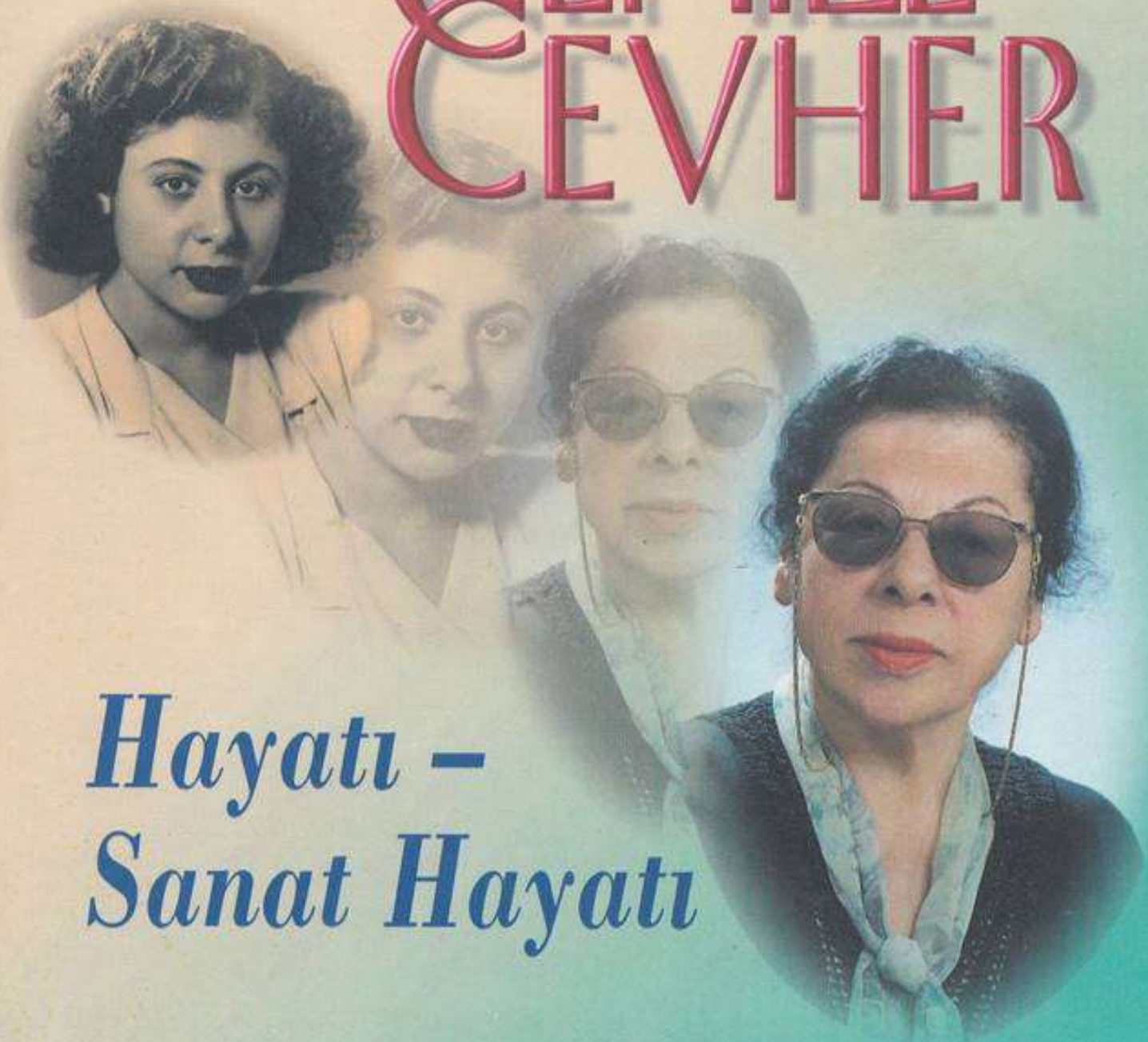

Hayatı – Sanat Hayatı

Süleyman Şenel

Cemile Cevher'e Saygı Gecesi — 20.03.2000
Cemal Reşit Rey Konser Salonu
İSTANBUL

CEMİLE CEVHER

Hayatı-Sanat Hayatı

(50. Sanat Yılı Anısına)

ANADOLU SANAT YAYINLARI
TÜNEL GEÇİDİ No. 15 BEYOĞLU-İSTANBUL
TEL.: (0 212) 249 25 27 - 249 25 28 FAKS: (0 212) 244 55 65
e-mail: kayaoglu@arti.net.tr

CEMİLE CEVHER

Hayatı-Sanat Hayatı

(50. Sanat Yılı Anısına)

Süleyman ŞENEL

İstanbul, 2000

Trabzon'un âşığı
ÖMER
KAYAOĞLU
Usta'ya...

Birleştirir şehiri de köyü de
Garibi de ağayı da beyi de
Kim çalarsa çalsın kemençeyi de
İllâ ki **Cemile Cevher** *söylesin*
El çırpalım beş on sefer söylesin

Ömer
KAYAOĞLU
1982/İstanbul

TEŞEKKÜR

Bu kitapçık, 20 Mart 2000/Pazartesi günü, saat 19.30'da; İstanbul/Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda düzenlenen: *"50. Sanat Yılında Cemile Cevher'e Saygı Konseri"* anısına, Anadolu Sanat Yayınları'nın bir kültür hizmeti olarak bastırılmıştır.

"İllâ ki Cemile Cevher Söylesin" adlı, yayınlanmamış kitabımızdan özetlenerek hazırlanmış olan bu kitapçığın basımını üstlenen Anadolu Sanat Yayınları'nın kurucusu ve yöneticisi Sayın İ.Gündağ Kayaoğlu'na; bilgilerinden sınırsızca yararlandığımız Sayın Cemile Cevher Hanımefendi'ye ve ayrıca; yazılı ya da şifahi olarak bize görüşlerini aktaran, Cemile Cevher'in sanatçı dostları Sayın *Adnan Ataman*, Sayın *Neriman Altındağ Tüfekçi*, Sayın *Nedim Otyam*, Sayın *Yücel Paşmakçı*, Sayın *Ali Ekber Çiçek*, Sayın *Tuncer İnan*, Sayın *Ömer Akpınar*, Sayın *Ümit Tokcan*, Sayın *Şenel Önaldı*, Sayın *Can Etili* ve Sayın *İbrahim Can*'a, burada bir kez daha teşekkürlerimizi sunarız.

Süleyman ŞENEL

1956

Önsöz Yerine...

Annem'in Radyosu ve Cemile Cevher

Şimdi daha iyi anlıyorum ki çocuk kalbimde yeşermeye başlayan müzik sevgisini, biraz da *Annem'in Radyosu*'na borçluyum ben. İki odalı mütevazı evimizin duvarlarında yankılanan şarkıları, türküleri ve o günlerin moda tabiriyle hafif müzikleri, önce; *Annem'in Radyosu*'ndan işittim. Onları, annemle birlikte mırıldandım sabah-akşam.

Ne yalan söyleyeyim, annem gibi ben de, en çok türküleri seviyordum. Çoğunlukla banddan yayın yapılıyordu çocukluğumda. Hatta, sözümona, alkış efektleri montajlanmış canlı (!) özel eğlence programlarında bile...

Bilmem, hâlâ, hatırımdaki gibi mi türkü programlarının anonsları?: *"Ahmet Yamacı yönetiminde, Yurttan Sesler Korosu'ndan türküler dinleyeceksiniz"; "Yurttan Sesler Kadınlar Korosu, programına Muğla yöresinden bir türküyle başlıyor"* ya da *"Bağlama Takımı'ndan Türküler!"*...

En çok sevdiğim de solo programlar idi: *Neriman Altındağ Tüfekçi, Nida Tüfekçi, Hacer Buluş, Zehra Bilir, Necla Erol, Nihat Mercanlı, Seha Okuş, Şahin Gültekin, Kemal Koldaş, Ümit Tokcan, Mine Yalçın, Mükerrem Kemertaş, Nurettin Çamlıdağ, Hasan Mutlucan, Fatma Türkan Yamacı, Metin Eryürek, Ali Ekber Çiçek* ve bir de *"Cemile Cevher [Çiçek]"*. Daha kimler kimler var aklımda bilseniz.

Kendimce eğlencelerim de yok değildi hani. *Mustafa "Geceyatmaz"* ile *Mevlüt "Dede"*'nin, soyadlarındaki espriye güler; *Ramazan Şenses*'in üst damağa çarptırıp, nezleli gibi burnundan çıkardığı sesle, tiz perdelerden okuyuşunu garipserdim aklımsıra.

Metin Eryürek ve *Nurten İnnap*'ın yumuşak üslûplarından olacak, seslendirdiği türküleri dinlerken, radyonun sesini

biraz daha açardım. Sözlerini anlayabilmek için... En favori eserim ise, *Nida Tüfekçi*'nin (!) okuduğu *"Kışlalar doldu bugün"* mısraı ile başlayan uzun hava idi. Gerçi Nida Tüfekçi'nin adını, ara-sıra *Neriman Tüfekçi* olarak da anons ederlerdi, ama; olsun...Nasıl olsa her iki isim de aynı kişiye ait değil miydi sanki?... Çocukluk aklı işte!..

Saz sanatçıları da sanki değişmez armada gibi, hemen hep programda aynı isimler: *Nida Tüfekçi, Yücel Paşmakçı, Adnan Ataman, Tuncer İnan, Kenan Şavklı, Orhan Dağlı, Ömer Akpınar, Nejat Buhara, Hamdi Özbay, Zekai Beşgül, Ahmet Gazi Ayhan, Erhan Kutsal, Mustafa Hisarlı, Mehmet Erenler* ve diğerleri. Hele, sunucunun; saz sanatçıları içindeki son ismi söylerken: *"Ve... Hüseyin İleri"* demesi yok mu? Ne hoşlanırdım bu sunuşdan. *"Ve.. Atilla Mayda"* da öyleydi. Tekerleme yapmıştık kardeşlerimle *Atilla Mayda*'nın adını: *"Haydaaa!../Atilla Mayda / Ne işin var çayda"*, diye.

Okudukları türkülerden, sanatçıların isimlerini tahmin etmek, annemle yaptığım en zevkli yarışlardan biri idi önceleri. Gün geldi, bu yarışı kazanmak, çocuk oyuncağı gibi kolay olmaya başladı benim için. Yayınlanan türküler de, adeta; *"benim türkülerim"* olmuştu. Ezberlemiştim çoğunu.

*

Hey gidi günler hey... Türkü sözlerini aceleyle yazmaya çalıştığım ve çoğunlukla kıt'alarını tamamlayamadan yarım bıraktığım defterlerim kimbilir nerelerde duruyorlar? Ya o sanatçılar?

Artık, daha iyi anlıyorum ki, türküleri önce *Annem'in Radyosu*'ndan dinleyerek sevdim ben. Bana türküleri sevdiren eli öpülesi sanatçıların sazını da sesini de önce *Annem'in Radyosu*'ndan işittim ilk defa.

*

**

Annem'in Radyosu'nda, sesini kolayca tanıyabildiğim sanatçıların başında, *"Cemile Cevher"* geliyordu.

Karakteristik ses tonu, yapmacıktan uzak okuyuş üslûbu ve Karadeniz ağzı ile türkülere verdiği âhenk sayesinde, onu diğer sanatçılardan kolayca ayırabiliyordum. Karadeniz türkülerini onun sesinden tanıdım ve sevdim.

Kulağım, Cemile Cevher'in sesine öylesine alışkın ki... Okuduğu türkülerin biri bitiyor, öbürü başlıyor kulaklarımda. Gerçi, Karadeniz türkülerinde, mısra sonlarına gelen kelimeleri neden tamamlamayıp yarım bıraktığını, hâlâ çözemedim, ama; olsun... Nasıl olsa karşılaştığım bir gün sorarım kendisine.

Cemile Cevher dedim de aklıma geldi. Geçen gün, 1979 yılında emekliye ayrılmış olduğunu öğrendim; TRT' ye otuz yıl hizmet verdikten sonra... O'nun, günün birinde emekliye ayrılabileceğini bugüne kadar aklımın ucundan bile geçirmediğimi söylesem inanır mısınız bana?. Cemile Cevher'in, *Annem'in Radyosu*'ndan emekliye ayrılabilmesine imkân yok ki...

Hem, emekliye ayrıldıysa, daha evvelki gün, Metin Eryürek ile karşılıklı okuduğu o güzelim türkü ne idi peki?

Divâne âşık gibi dolaşurum yollarda
Kız senin sebebune kaldım İstanbullarda
Buban beni bubamdan da bir kerecik istesun
Allah'ın emriyilâ gelinim olsun desun

*

Hani, içimden gülmek geliyor şu sanattan emekli olmak işine. 1979 yılından bu yana, aradan geçen 20 yılı da hesaba katarsak, eğer; *"Sanat hayatında 50 yılı devirmiş"* demek lâzım gelir Cemile Cevher için...

Koskocaman bir ömür bu, sanata harcanan...

Aşkolsun Cemile Hanım!

Sen ne büyüksün!

Süleyman ŞENEL
18.02.2000/Şişli-İstanbul

Sadi Yaver Ataman yönetiminde,
Memleket Havaları Ses ve Saz Birliği tarafından
verilen bir konserde (İzmit 1954)

Hayatı-Sanat Hayatı

Cemile İnaner, beş çocuklu bir ailenin dördüncü kızı olarak, 11 Ağustos 1926 tarihinde, Trabzon'un Maçka Kazası'nın[1], şimdiki adı "Okçuköy" olan "Ziganoy" köyünde doğdu[2]..

Babası, Sivas-Zara'nın "Gençoğulları" sülâlesinden Hüseyin [İnaner] Bey [Doğ.:1303(1887/1888)-Ölm.: 22.1.1968]; annesi ise, Trabzon-Maçka'ya bağlı "Ziganoy" köyünün. "Topçuoğulları" sülâlesinden Seher [İnaner] Hanım'dır [Doğ.: 1319 (1903/1904)-Ölm.: 31.10.1987][3].

Çocukluk ve genç kızlık yılları, annesinin köyü olan Ziganoy'da ve ablası Makbule Hanım'ın eşi Mehmet Salih Ongan'ın[4] köyü olan Gomera[5] Köyü'nde ve ayrıca; babasının işi dolayısıyla da Trabzon/Merkez'de geçti.

Küçük Cemile, öğrenim hayatına Trabzon/Merkez'de başladı. İlk sene tutuk bir öğrenci idi. Okuma-yazmayı söktüyse de sınıfta kalmış; yaz tatilini geçirmek için gittiği Ziganoy'da önce "kurdeşen", ardından; bir "göz hastalığı" ve nihayet "sıtma" hastalığına yakalanınca da, eğitimini tamamlayamamıştı.

---

1 O günkü şartlarda *Kaza* olan Maçka, bugün Trabzon'un ilçelerinden biridir.

2 Cemile Cevher ve ailesi, Trabzon/Merkez'e bağlı *Kemerkaya Mahallesi* kütüğüne kayıtlıdır [Cilt No:018-03, Sayfa No:31, Kütük Sıra No:180].

3 Hüseyin Bey ve Seher Hanım, Batum'da evlenmiş ve büyük kızları Makbule ile Hayriye Hanımlar Batum'da dünyaya gelmiştir. Hüseyin Bey ve ailesi 1922 yılında Batum'dan Trabzon'a göç ettikten sonra, üç kızları daha doğmuştur. Ailenin dördüncü çocuğu olan Cemile Cevher dışındaki diğer kızları Hatice ve Fatime Hanımlardır.

4 Trabzon'un ticari hayatında önemli bir yer tutan *Hacı Ali Hâfızzâdeler* sülâlesinden olan Mehmet Salih Ongan, Mondros Mütarekesi'nin ardından, Trabzon aydınlarının milli uyanış ve milli savunma yolunda başlattıkları mücadelenin önde gelen şahsiyetlerinden biridir.

5 Trabzon/Merkez'e bağlı sahil köylerinden birisi.

İlkokul diplomasını, ileriki yıllarda, sınavları dışarıdan vererek aldı.

*

Trabzon'da, sanatkâr ruhlu insanların kendisine aşıladığı sanat sevgisi ve doğuştan gelen müzik yeteneği, genç kızlık yıllarında yakın çevresinin dikkatini çekmeye başladı. Sesi güzeldi. Fırsat buldukça gidip kaldığı köylerde ve Trabzon-Merkez'de, hafızasına nakşettiği horon havalarını, atma türküleri ve bilhassa plaklar vasıtası ile öğrendiği şarkıları, uygun olan hemen her ortamda seslendirmekten büyük zevk alıyordu. Kına geceleri, düğünler ve özellikle de kadın meclislerindeki şenlikler, bu iş için en uygun ortamlardı.

Cemile İnaner'in Trabzon'daki yaşantısı, 1946 yılına kadar sürdü.

*

Ablası Makbule Hanım'ın ikiz çocukları, eğitimlerini, İstanbul'da yatılı bir ortaokulda sürdürüyor; Makbule Hanım ve eşi, her eğitim sezonunun başında ve sonunda İstanbul'a kısa süreli gidip dönüyorlardı. Ancak, 1946 yılında, enişteşi Mehmet Salih Ongan, yoğun işleri nedeniyle, İstanbul'a gidemeyince, yerine Cemile'yi, ablasına refakat etmesi için göndermişti.

Enişteşi Mehmet Salih Ongan'ın, bir süre sonra Trabzon'daki işlerini tasfiye ederek İstanbul/Cihangir'e yerleşmesi ile, Cemile de, İstanbul'da kalmış oldu.

Trabzon'dan sonra, İstanbul'da tek-düze sürüp giden hayatındaki en büyük uğraş, tatil günlerinde, yatılı okulda okuyan yeğenlerini, ablası ile birlikte okuldan almak ve izin süresi bittiğinde, yine okula bırakmaktı.

Cemile, İstanbul'daki düzene de kısa sürede alıştı ve kendisini mahalle sakinlerine sevdirmeyi başardı. Müzik sevgisi ve güzel sesi çok geçmeden oturdukları Cihangir'e de yayıldı. Yakından tanıyanlar, ona; "Cihangir Bülbülü" demeye başlamıştı.

Çok geçmeden de, hayatını etkileyecek olay gerçekleşti: Kapıcıları Salim Efendi, Sultanahmet Camii başimamı, hafız ve

bestekâr Sadettin Kaynak [1895-1961]'ın, kendisini dinlemek arzusunu bildirmişti.

*

Sadettin Kaynak, o günlerde ardarda film müzikleri ile meşgul oluyor ve Columbia plak firmasına da müzik danışmanlığı yapıyordu. Yardım elini uzattığı ve hatta yetiştirdiği çok sayıda genç sanatçı vardı. Bunların sesini, film müziklerinde de kullanıyordu. Cemile'nin sesinin güzelliğini, eski dostu Salim Efendi'den işitince, kendisini dinlemek istemişti.

Mehmet Salih Ongan ve Makbule Hanım, önceleri müzik ile uğraşmasını istemedikleri için, Sadettin Kaynak'ın Cemile'yi dinlemek arzusunu kabul etmemiş, ancak; Cemile'nin müzik sevgisinin önüne geçemeyince de, bu davete rıza göstermişlerdi.

Nihayet, kapıcı Salim Efendi'nin bizzat evine getirdiği Cemile'yi dinleyen Sadettin Kaynak, okuduğu Karadeniz türkülerini çok beğenmiş ve Columbia firması adına plak yapması için de girişimde bulunmuştu.

Sadettin Kaynak'ın, Cemile hakkındaki düşüncelerini öğrenen Columbia firması ses rejisörü Bay Jak, ertesi gün Sadettin Kaynak'ın evine giderek Cemile'yi yakından tanımak istemiş ve okuduğu Karadeniz türkülerini dinledikten sonra kararını vererek Cemile ile mukavele imzalamayı kabul etmişti.

Bay Jak ile detaylar üzerinde konuşup anlaşan Cemile, süresiz mukaveleyi imzalayarak, Columbia firmasının sanatçı kadrosuna dahil oldu. Yapılan anlaşmaya göre iki plak yapacak ve plak başına 100 lira alacaktı. Plak satışından, ayrıca; 25 kuruş verilecekti. Bu iş için, 100 lirayı da peşin aldı.

Cemile, mukaveleyi imzaladıktan sonra, stüdyoya girmek için Columbia firmasından uzun bir süre davet bekledi. Ancak, beklediği davet bir türlü gelmedi. Zaman zaman birkaç tarih verildi ise de, bunlar da her seferinde iptal edildi. Kore Savaşı başlayınca, iş tamamen geri kaldı.

Cemile'nin plak yapmayı beklediği günlerde, İstanbul Radyosu açılarak, yayın hayatına başladı.

Sadettin Kaynak ise, Cemile'nin plak dolduramamış olmasından büyük üzüntü duyuyor ve onu İstanbul Radyosu'na aldıracağını söyleyerek moral veriyordu.

Cemile'nin, *"İnaner"* olan soyadı da, o günlerde Sadettin Kaynak'ın isteği ile, *"Cevher"* olarak değiştirildi.

*

Cemile'nin plak doldurmak üzere davet beklediği günlerdi. İstanbul Radyosu'nun yayınlarına başlamasının üzerinden de altı aydan fazla bir zaman geçmişti.

Bir gün, Sadettin Kaynak; Cemile'yi yanına çağırarak, bir mektup ile birlikte İstanbul Radyosu Müzik Yayınları Müdürü bestekâr Cevdet Çağla'ya gönderdi.

Cevdet Çağla, Sadettin Kaynak'ın gönderdiği mektubu okuduktan sonra, o günlerde *Karadeniz'den Sesler Topluluğu*'nu yöneten Rizeli Kemençeci Hasan Sözeri'yi yanına çağırarak, küçük stüdyoların birinde, Cemile'nin okuduğu Karadeniz türkülerini dinledi ve çok beğendi. 29 Ekim 1950 tarihinde de, Cumhuriyet Bayramı için hazırlanan bir özel eğlence programına davet ederek, ona ilk canlı emisyonu yapma şansı verdi.

Şemsi Yastıman, Cemil Cankat, Mualla Aracı, Bayram Aracı ve Halil Söyler [Zaralı Halil] gibi dönemin ünlü sanatçılarının da davetli olduğu bir programda ve Hasan Sözeri'nin kemençesi eşliğinde: *"Oy kemençe kemençe/Zerdali dali misun"* türküsünü başarı ile seslendiren Cemile Cevher, Cevdet Çağla'nın emri ve Hasan Sözeri'nin onayı ile, *"Karadeniz'den Sesler Topluluğu"* elemanlarından birisi olarak radyo emisyonlarına katılmaya başladı.

*

"Karadeniz'den Sesler" topluluğu, İstanbul Radyosu'nun yayın hayatına başladığı ilk günlerden itibaren haftanın belirli günlerinde düzenli olarak yayın yapan küçük bir topluluktu. Topluluk, Rizeli Hasan Sözeri tarafından kurulmuştu. Sanatçılar, Radyo'nun akitli elemanı idiler.

O yıllarda yayınlar canlı idi. Hasan Sözeri, topluluk elemanlarına, bilhassa kendi repertuvarından Karadeniz Bölgesi

türkülerini, kemençesi eşliğinde ve notaya bağlı olmaksızın, kulak dolgunluğu yolu ile öğretiyor ve yayın zamanları da hem türkülerin anonsunu yapıyor, hem kemençe çalarak topluluğa eşlik ediyor ve hem de yönetiyordu. Yayınlarda, toplu okuma yanında, solo okumalar da yapılıyor ve solo okuyacak sanatçılara, yine Hasan Sözeri kemençesi ile eşlik ediyordu. Topluluk içinde, kemençe yerine saz/bağlama da kullanılıyordu.

Cemile Cevher, topluluğun tek Karadenizli sanatçısı olarak iki yıl kadar Hasan Sözeri ile çalıştı. Hasan Sözeri'nin 1952 yılında İstanbul Radyosu'ndan Ankara Radyosu'na geçmesi ile de topluluk dağıldı.

*

"Karadeniz'den Sesler Topluluğu" dağılınca, Cemile Cevher, İstanbul Radyosu'ndaki emisyonlarını bağımsız sürdürmeye başladı. Bu kez kendisine, kemençe ile Maçkalı hemşehrisi Hasan Tunç eşlik ediyordu. Hasan Tunç da, radyo dinleyicilerinin yakından tanıdığı bir isimdi. Sık sık radyo programlarına konuk edilir, bu programlarda kemençesi ile çalıp söylediği türküler, halk tarafından çok beğenilirdi.

Akitli statüde ve ayda iki kez hazırladıkları radyo programlarında Hasan Tunç, Cemile Cevher'e kimi zaman kemençe ile eşlik ediyor, kimi zaman da sıralı ya da karşılıklı türküler okuyorlardı. Âdeta, dönemi içinde, Cemile Cevher ve Hasan Tunç, ayrılmaz ikili gibiydiler. Bu birliktelik uzun yıllar sürdü.

*

Cemile Cevher, radyo emisyonlarını Hasan Tunç ile birlikte sürdürmekte iken, radyoya program hazırlayan başka toplulukların yöneticilerinden de, kendilerine katılması için davet alıyordu.

O yıllarda, İstanbul Radyosu'na program hazırlayan topluluklar, Sadi Yaver Ataman, Nedim V. Otyam, Necati Başara, Saadettin Öztorun gibi, sanatında kendisini ispat etmiş kişiler tarafından kurulan ve çalıştırılan küçük topluluklardı. Top-

luluk adı da, genellikle, kurucu ve yönetici adı ile birlikte zik rediliyordu. Söz gelimi Sadi Yaver Ataman'ın kurduğu topluluk: *"Memleket Havaları Ses ve Tel (Saz) Birliği"*; Nedim V. Otyam'ın kurduğu topluluk: *"Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler"*, Necati Başara'nın kurduğu topluluk *"Şen Türküler Kümesi"*, Saadettin Öztorun'un kurduğu topluluk ise *"Saadettin Öztorun Topluluğu"* olarak anılıyordu. Bu toplulukların ses ve saz sanatçıları kadrosu, çoğunlukla üniversite mezunu ya da öğrencisi yetenekli amatör gençlerden ve bilhassa Konservatuvar öğrencisi ya da mezunu gençlerden meydana geliyordu. Bunun yanında, müzik ile profesyonelce uğraşan sanatçılara da, topluluk kadroları içinde zaman zaman tesadüf ediliyordu.

Provalarda ve yayınlarda, genellikle notaya bağlı bir uygulama yoktu ve türküler, bizzat kurucular tarafından ve çoğunlukla kulak ve ezberlemeye yönelik olarak pratik yollardan yapılıyordu.

Radyoya program hazırlayan her topluluk, çalışmalarını ya radyo binası içinde kendilerine verilen çalışma odalarında yapıyorlar ya da herhangi bir yerde çalışmış olarak emisyonlara girip, kendilerine ayrılan programları, canlı olarak gerçekleştiriyorlardı. Bu topluluklardan başka, *Coşkun Kardeşler, Şen Kardeşler, Cemil Cankat Topluluğu* gibi, daha çok özel plak firmalarına plak dolduran ve zaman zaman da radyo yayınlarına katılan küçük topluluklar ve gruplar da vardı.

Hasan Sözeri'nin Ankara'ya gitmesi ile dağılan "Karadeniz'den Sesler" topluluğundan sonra, Hasan Tunç ile emisyonlarını yürüten Cemile Cevher, ayrıca; sırası ile Necati Başara'nın yönettiği *"Şen Türküler Kümesi"*; Sadi Yaver Ataman'ın yönettiği *"Memleket Havaları Ses ve Tel (Saz) Birliği"* ve Nedim V. Otyam'ın yönettiği *"Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler"* topluluklarının çalışmalarına da katılarak radyo emisyonlarında görev aldı.

*

Kendileri ile çalışmalara ve emisyonlara katılması için ilk davet, *Şen Türküler Kümesi* adı ile canlı yayınlar yapan topluluğun kurucusu ve yöneticisi olan Necati Başara'dan geldi.

Şen Türküler Kümesi, çoğunlukla; Necati Başara'nın, Eminönü Halkevi'nde yetiştirdiği öğrencilerinden oluşuyordu. Topluluğa, Necati Başara ya kaval ya da saz ile eşlik ediyor ve ayrıca; yönetiyordu. Canlı yayın esnasında anonslar da yine Necati Başara tarafından yapılıyordu.

Cemile Cevher, *Şen Türküler Kümesi*'nin çalışmalarına birkaç kez katılmış ve birkaç kez de radyodaki canlı yayına girmişti. Bu süre içinde de, yöresinin türkülerini, o güne kadar kulağı nın alışkın olduğu kemençe yerine saz grubu eşliğinde söylemek zorunda kalmıştı.

Cemile Cevher, Necati Başara'nın grubundan bir süre sonra ayrılarak yine kendi müstakil programlarına devam etmeye başladı. Ardından, Sadi Yaver Ataman'ın daveti üzerine, 1952 yılının son ayları içinde, *Memleket Havaları Ses ve Tel (Saz) Birliği* elemanlarından biri oldu.

*

Sadi Yaver Ataman tarafından kurulan ve yönetilen *"Memleket Havaları Ses ve Tel (Saz) Birliği"* adlı topluluk, İstanbul Radyosu'nun yayın hayatına başladığı 1950 yılından itibaren emisyonlara katılan ve dönemi içinde ün kazanan toplulukların başında geliyordu.

Topluluğun kadrosu, S.Y.Ataman'ın birkaç şöhretli sanatçı dostu ile sanatçı dostları tarafından tavsiye edilmiş yetenekli gençlerden ve özellikle de İstanbul Belediye Konservatuvarı öğrencilerinden meydana geliyordu. Topluluk, radyo programlarını, önceleri ayda bir, sonraları ayda iki emisyon halinde ve canlı olarak gerçekleştiriyordu.

Sadi Yaver Ataman, topluluğu yönetmek dışında, seslendirilen eserler hakkında açıklamalar da yapıyor ve bu yayınlar, dinleyiciler tarafından beğeni ile karşılanıyordu. Topluluk, zaman zaman radyo dışından gelen konser davetlerini de karşılıyordu.

Sadi Yaver Ataman, topluluğu ile birlikte Radyo programlarını sürdürmekte iken, Vali Fahrettin Kerim Gökay'ın emirleri ile İstanbul Belediye Konservatuvarı'na atanmış ve burada kurulmasına ön-ayak olduğu *Folklor İnceleme ve Derleme Kurulu*'nun başkanlığına getirilmişti [1952]. Bunun yanında, bu kurula bağlı olarak *Folklor Tatbikat Topluluğu*'nun kurulmasını sağlamış ve bu topluluğun da şefliğine atanmıştı [1953]. Buna göre de, S. Y.Ataman, hem radyo programlarını ve hem de Konservatuvar'daki görevlerini birlikte yürütmeye çalışıyordu. Bu arada, *Folklor Tatbikat Topluluğu* da, radyoda programlar yapmaya başladı.

Cemile Cevher, *Memleket Havaları Ses ve Saz Birliği* topluluğunun çalışmalarına katıldıktan kısa bir süre sonra, bu topluluğun gözde elemanlarından biri oldu. Toplulukta; *Hasan Mutlucan, Malatyalı Fahri Kayahan, Bartınlı Muzaffer Özden ve Şavşatlı Cevri Altuntaş* gibi usta sanatçılar da yer almakta idi.

Cemile Cevher, radyoda göreve başladığı 1950 yılından itibaren, gerek solist ve gerekse de korist olarak, hayatının en renkli iki yılını bu toplulukta geçirdi. Topluluk elemanı olarak da kaşeli çalışıyor, bu arada, Hasan Tunç'un kemençesi eşliğinde, zaman zaman bağımsız solo programlar yapmayı da sürdürüyordu. Topluluk içinde ise türkülerini, topluluğun saz takımı eşliğinde seslendiriyordu. Cemile Cevher, Folklor Tatbikat Topluluğu'nun çalışmalarına ve emisyonlarına da misafir sanatçı olarak katılmaya başladı.

Cemile Cevher, Sadi Yaver Ataman'ın öğrencisi olarak yaptığı çalışmalarda, repertuvarını ve müzik bilgisini oldukça geliştirme imkânı buldu. Bu arada, okuduğu Karadeniz Bölgesi türküleri ile, her iki topluluğa değişik bir renk kazandırdı ve repertuvarının zenginleşmesine katkıda bulundu. İstanbul'da ve İstanbul dışındaki çeşitli şehirlerde verilen konserlerde de görev aldı.

Cemile Cevher'in, S. Y. Ataman ile olan çalışmaları, Sadi Yaver Bey'in, İstanbul Radyosu'ndaki görevinden ayrılmasına kadar devam etti. Bu arada, İstanbul Belediye Konservatuvarı

Klasik Türk Musıkîsi İcra Heyeti'nin açmış olduğu kadrolu sanatçı sınavına da girdi, ancak; İstanbul Radyosu'nda akitli sanatçı olduğu için kabul edilmeyince, Radyo'daki çalışmalarını Yurttan Sesler Topluluğu kurulana kadar akitli statüde sürdürdü.

Cemile Cevher'in, Sadi Yaver Ataman'ın yönettiği topluluklar dışında zaman zaman çalışmalarına katıldığı topluluklardan biri de Nedim V. Otyam'ın yönettiği *"Yurdun Her Yerinden Deyişler ve Söyleyişler"* topluluğu idi.

*

Nedim V. Otyam'dan aldığı davet üzerine, *"Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler"* topluluğunun çalışmalarına da girmeye başlayan Cemile Cevher, bu topluluğun yayın saatlerinde, zaman zaman canlı yayınlara da katılıyordu.

Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler topluluğu, çoğunlukla Üniversite eğitimi almakta olan ya da mezun amatör müzisyenlerden meydana geliyordu. Radyoda kendilerine ayrılan zaman dilimi içerisinde, önceleri onbeş günde bir ve yirmibeş dakika süre ile emisyon yapıyordu. Emisyon sayısı sonradan dörde çıkarılmış, ancak, süresi yirmi dakikaya indirilmişti. Nedim V. Otyam, topluluk içinde herhangi bir çalgı çalmıyor, sadece yönetiyordu.

Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler topluluğunun yaptığı programlar, sözgelimi Necati Başara ve Sadi Yaver Ataman'ın yönettiği toplulukların programlarından kısmen farklılık gösteriyordu. Emisyon süresi içinde, türkülerin seslendirilmesi yanında, hikâyeleri de anlatılıyor, şiirler okunuyor ve şiirlerin altında, fon olarak da, burundan koral efektler yapılıyordu. Ayrıca türkü hikâyeleri dışında, başka hikâyeler de anlatılıyor ya da türkülerin özelliğine göre, bazı hayalî mizansenler yaratılarak icra renklendirilmeye çalışılıyordu. Bunun yanında, koral uygulamalara da yer veriliyor, yerel okuyuş üslûbunun dışında şan üslûbuna yönelik denemeler yapılıyordu. Sazların performansında ise, yerel tavırlar tercih ediliyordu. Bu çeşit yayınlar da dinleyiciler tarafından genellikle sevilmekte idi.

Nedim Otyam, bu topluluğun yönetimi yanında, "Atlas Film" şirketinin müzik direktörlüğünü üstlenmişti ve yaptığı film müzikleri ile, bir film müziği bestekârı olarak da yakından tanınıyordu. *Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler* topluluğu, Nedim Otyam'ın yaptığı film müziklerinin seslendirmesine de zaman zaman katılmakta idi. Muzaffer Tema'nın önerisi ile ilk defa koro ile film müzikleri yapmaya başlayan Nedim Otyam, koro elemanları ile birlikte 1952 yılında "Yurda Dönüş" adı ile bir de film çekmişti.

Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler topluluğu, radyo emisyonlarındaki formatını bir süre sonra değiştirmeye ve polifonik uygulamalar yapmaya başlayınca, Garp Mûsıkîsi Bölümü Şefi Cemal Reşit Rey tarafından uyarılmış ve zurnanın yerine dahil edilen obua'nın, kaval yerine dahil edilen flüt'ün korodan çıkarılması teklifini kabul etmeyen Nedim V.Otyam, üç yıl boyunca sürdürdüğü Radyo emisyonlarına katılmama kararı almış ve koro elemanları ile birlikte bir süre daha sürdürdükleri film çalışmalarının ardından, koronun çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştı.

Cemile Cevher, diğer topluluklarda olduğu gibi, *Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler* korosunda da, gerek koral katılımları gerekse solo icraları ve bilhassa kendine has repertuvarı ile koroya renk katmıştı. Nedim V.Otyam, Cemile Cevher'e daha ziyade solo icralarda görevler vermeyi tercih ediyordu.

Cemile Cevher, koronun radyo emisyonlarından ayrılmasından sonra bir süre daha, çalışmalara katılmaya devam etti. Bu durum, İstanbul Radyosu'nda kadrolu statüye geçene kadar sürdü.

*

İstanbul ve çevresine yönelik yayın yapan İstanbul Radyosu'nda, akitli statüde çalışan farklı topluluklar, küçük gruplar ve bağımsız sanatçılara karşılık, Ankara Radyosu'nda halk müziği yayınları, o yıllarda Muzaffer Sarısözen tarafından yetiştirilmiş, bir grup kadrolu statüdeki sanatçı ve az sayıda akitli sanatçı vasıtası ile yürütülüyordu.

Sarısözen'in yönettiği "Yurttan Sesler" programında, bilhassa Ankara Devlet Konservatuvarı adına gerçekleştirilen saha araştırmalarında, halk ağzından ses kayıt cihazları ile derlenmiş ve notalanmış halk ezgilerini, başarı ile seslendiren bu bir grup sanatçı; notaya bağlı icra prensibine büyük bir ciddiyet ve disiplin içinde uyarak, oldukça zengin ve ülkenin hemen her yöresinden derlenmiş farklı tavır ve üslûptaki eserlerden oluşan repertuvarlarını, aslı gibi seslendirerek, büyük beğeni topluyorlardı.

Türkiye Radyo Kurumu Müzik Yayınları Müdürlüğü, 1953 yılında radikal bir karar alarak, gerek Ankara Radyosu'nda ve gerekse diğer Radyo Müdürlüklerinde görev yapan tüm sanatçıların merkezî denetimini sağlamak, sanatçıların ve yapılan yayınların kalitesini denetlemek ve sanatçıları bir disipline tabi tutmak amacı ile ardarda kurum içi sınavlar açarak, bünyesindeki bir kısım elemanlarını tasfiye etmeye ve sınavı başaranları ise geçici veya sürekli kadroya almaya başladı. Bununla birlikte, eğitimlerini vermek üzere, "stajyer" ve "yetişmiş" statüde, yeni elemanları bünyesine katmak için "kurum dışı" sınavlar da açtı.

1954 yılında, İstanbul Radyosu'nda açılan sınavı kazanan "stajyer sanatçı" statüsündeki yetenekli gençler, İstanbul Radyosu Yurttan Sesler Topluluğu'nun çekirdek kadrosunu oluşturdu. Altı aydan fazla süren bir kurum içi eğitim sonrasında da topluluk, emisyonlara girmeye başladı. İstanbul Radyosu'nda Yurttan Sesler Topluluğu'nu kuran ve bir süre eğitimini de üstlenen Muzaffer Sarısözen, öğrencisi Ahmet Yamacı'yı yerine bırakarak Ankara'ya döndü.

Bu arada, akitli statüde çalışan topluluklarla sanatçıların programları, yayından tamamen kaldırıldı.

1950 yılından beri radyoda emisyonlara giren Cemile Cevher, bir istisna olmak üzere, bizzat Muzaffer Sarısözen'in emri ile, Yurttan Sesler Topluluğu'nun sınavla alınan çekirdek kadrosuna, yetişmiş sanatçı olarak dahil edildi [1955].

*

Muzaffer Sarısözen, topluluğun yönetimini Ahmet Yamacı'ya devretmiş olmakla birlikte, İstanbul'a gelişlerinde, çalışmaları bizzat denetliyor ve ayrıca; derslere ve repertuvar çalışmalarına katılıyordu. Cemile Cevher, gerek Muzaffer Sarısözen'in ve gerekse Ahmet Yamacı'nın verdiği derslerden yararlanarak, halk müziği konusundaki bilgilerini artırdı. Daha önce Azize Tözem ve Cihangir'de oturan sanatçı arkadaşı Hamiyet Duygulu'nun eşi bestekâr ve ûdî Zeki Duygulu'dan öğrenmeye başladığı nota bilgisi ve solfejini de geliştirme imkânı buldu. Yoğun bir çalışma dönemi sonunda da, duyduğu türküleri dikte edebilecek birikime ulaştı.

Yurttan Sesler Topluluğu içinde, M.Sarısözen ve A. Yamacı dışında, Ankara Radyosu'ndan İstanbul Radyosu'na geçerek öğretmenlik ve yöneticilik görevlerinde bulunan Nida Tüfekçi ve Neriman Altındağ Tüfekçi'nin verdiği derslerden de istifâde etti.

Yurttan Sesler Topluluğu'nun, en önemli kalitelerinden birisi, sürekli çalışma odalarında, derslerin ve provaların mutlak surette nota ile yapılması ve düzenli yapılan derslerde, topluluk elemanlarının hem meslek bilgisinin, hem nota bilgisinin ve hem de repertuvar bilgisinin geliştirilmeye çalışılması idi. Yurttan Sesler Topluluğu, âdeta bir okul gibi, sanatçıların her türlü meslekî eğitimini sağlıyordu. Ayrıca, hem ses ve hem de saz sanatçılarının birlikte katıldıkları repertuvar derslerinde, dersi veren öğretmenin tahtaya yazdığı notalar, sanatçıların şahsî nota defterlerine yazdırılıyor ve böylece sanatçılara bir genel repertuvar sağlanmış oluyordu. Bunun yanında, öğrenilen eserler, toplu uygulamalarla yayın için hazırlanıyor ve yayınlar da canlı gerçekleştiriliyordu.

Cemile Cevher, 1950 yılından beri katıldığı topluluk çalışmalarından kazandığı tecrübeler nedeniyle, Yurttan Sesler Topluluğu'nun çalışmalarına zorluk çekmeden intibak etti. Çalışma disiplini, güler yüzü, sanatında gösterdiği performans ve repertuvar seçiciliğindeki titizlikle, Yurttan Sesler Topluluğu içinde de, kendisini sevdirmeyi başardı.

Cemile Cevher, zaman içinde, kendi repertuvarını da oluşturdu. Özellikle seslendirdiği Karadeniz Bölgesi türküleri ile halk arasında tanındı. Ayrıca, yurdun çeşitli yörelerinden derlediği türkülerle, ses rengine uyan başka yörelerden derlenmiş türküleri başarı ile seslendirip halka sevdirdi. Daha önce kemençe eşliğinde okumaya alıştığı Karadeniz türkülerini ise, topluluk içinde kemençe çalan olmadığı için, topluluğun saz takımı eşliğinde okuyordu. Solist sanatçı olarak da ayrıca; ayda iki kez, onbeşer dakikalık programlar gerçekleştiriyordu.

Türkiye Radyo Kurumu'nun, canlı yayından, paket program yayınına (plak/band yayınına) geçmesinden sonra da, Cemile Cevher, ayda iki program yapmayı sürdürdü. Türkiye Radyo Kurumu'nun televizyon yayınlarına başlamasının ardından (TRT), ayrıca; gerek toplu ve gerekse solo olarak, çok sayıda televizyon yayınına katılma imkânı buldu.

Cemile Cevher, TRT adına; yurtiçi ve yurtdışında düzenlenen çeşitli konserlerde de görevlendirildi. Ülkemizin çeşitli şehirlerinde ve yurtdışında: özellikle Almanya (1970, 1974)'da ve Kıbrıs (1974)'ta, çok sayıda Radyo sanatçısı meslektaşı ile birlikte konserler verdi. Bu konserlerde de büyük ilgi gördü.

Radyo'daki görevleri dışında, yurtiçi ve yurtdışından bazı özel plak ve kaset firmaları için çok sayıda plak ve kaset dolduran Cemile Cevher, aynı zamanda, bazı filmlerde kullanılmak üzere, film müzikleri de yaptı.

Cemile Cevher, radyo çalışmalarından ayrı olarak bilhassa hafta sonları Beşiktaş Halkevi, Şehremini Halkevi, Aksaray Halkevi ve Kasımpaşa Halkevi'nde ve ayrıca; bazı özel dershanelerde öğretmenlik yaparak halk müziğine gönül vermiş öğrenciler yetiştirdi. Buralarda, daha çok repertuvar ve solfej dersleri veriyordu. Bu arada, çeşitli kurumlardan aldığı davetler üzerine Türk Halk Müziği konusunda, konferanslar da verdi.

Cemile Cevher, Ankara Radyosu'ndan İstanbul Radyosu'na geçen sanatçı arkadaşı Ali Ekber Çiçek ile, 1961 yılında evlenerek, özel hayatında da, bir değişiklik gerçekleştirdi. An-

cak, iki sanatçı 1969 yılında ayrıldı. Bu evlilikten çocukları olmadı. Evli kaldıkları sekiz yıl boyunca, radyo ve televizyon yayınlarında adı "Cemile Cevher Çiçek" olarak anons edildi. Ali Ekber Çiçek'ten ayrıldıktan sonra, mahkeme kararı ile, "İnaner" olan kızlık soyadını "Çiçek" olarak değiştirdi.

*

Cemile Cevher'in en önemli vasıflarından biri de, Türk halk müziği camiasına, gerek kendi yöresinden ve gerekse farklı yörelerden derlenmiş türküleri kazandırması oldu. Sanatçı bu konuda hem kaynak kişi, hem derleyici ve hem de notalayan olarak büyük hizmetlerde bulundu.

Notalı Türkü Defterleri'nde; "kaynak kişi", "derleyen" ve "notalayan" sıfatları ile, yetmişe yakın nota üzerinde "Cemile Cevher" adına tesadüf edilmektedir. Bu notalardan yarıya yakını henüz kamuoyuna sunulmamıştır. Bunun yanında, Cemile Cevher'in türkü defterlerinde yer alan notaların ve notalar üzerinde yer alan bilgilerin aksine, çeşitli kaynaklarda ve bilhassa 1970 yılından bu yana yayınlanmaya başlanan "TRT Müzik Dairesi Başkanlığı THM Repertuvarı Nota Yayınları" arasında yer alan notalarda, türkü defterlerindeki bilgileri tutmayan farklı bilgilere rastlanmaktadır. Bunda, Cemile Cevher'in, "TRT THM Nota Yayınları" içinde yer alması için, TRT THM Repertuvar Kurulu'na hiçbir nota göndermemiş olmasının büyük rolü vardır. Buna karşılık, bu süreli nota yayınları arasında, "Cemile Cevher" adının yer aldığı notalar, çeşitli sanatçı arkadaşları tarafından, TRT THM Repertuvar Kurulu'na gönderilerek yayınlanmış ve emisyonlarda kullanılmıştır.

*

Cemile Cevher, beş yıl akitli, yirmibeş yıl da kadrolu sanatçı olarak, otuz yıl boyunca hizmet verdiği TRT mikrofonlarından, geride unutulmaz izler bırakarak, 1979 yılında kendi isteği ile emekliye ayrıldı. Otuz yıl boyunca okuduğu türkülerin kayıtlı olduğu plak ve bandlar ise, bu kurumun diskotekle-rine, Cemil Cevher'den bir hâtıra olarak kaldı.

*

Sanat aşkı ve kamuoyuna karşı yüklendiği görevler nedeni ile, Cemile Cevher, emekli olduktan sonra da, sanat hayatını sürdürmeye devam etti. Zaman zaman katıldığı sanat ortamlarında, kendisini sevenlere sesini duyurma imkânı buldu. Çeşitli resmi ve özel kurumlarda öğretmenlik görevine devam etti. Derlemeler yaparak Türk halk müziğine kaynak sağlamayı sürdürdü.

*

Cemile Cevher, sanat hayatında yarım yüzyılı geride bırakmanın haklı gururu içinde, bugün İstanbul/Şile'deki mütevazı evinde yaşamını sürdürüyor. Yanıbaşında, çok sevdiği kızkardeşleri Hatice, Fatime ve Hayriye Hanımlar ve ayrıca; kendisini çok seven ve sayan dostları var...

Gözünün önünden bir film şeridi gibi geçip giden 74 yılın hatırası ve kulaklarında sürekli çınlayan alkış sesleri eşliğinde, memleketi Trabzon'un türkülerini söylüyor:

Dirvana vurdim uşti (Oy dirvana oy dirvana)
Tuyi tarlaya duşti (Oy dirvana oy dirvana)
Ben ne ettum gaynana (Oy dirvana oy dirvana)
Oğlun peşume duşti (Oy dirvana oy dirvana)

Tırabzon üstü Maçka (Oy dirvana oy dirvana)
Benum sevduğum başka (Oy dirvana oy dirvana)
Yaprak gibi sarardım (Oy dirvana oy dirvana)
Tutulalı bu aşka (Oy dirvana oy dirvana)

1951

Sanatçı Dostları Cemile Cevher'i Anlatıyor...

Adnan Ataman[6]

Babam Sadi Yaver Ataman'ın kurmuş olduğu *Memleket Havaları Ses ve Saz Birliği* isimli halk mûsıkîsi topluluğu ile, 1950 yılı başında, İstanbul Radyosu'nda, yayınlara başladık.

Topluluğun kadrosunu, babamın eskiden tanıdığı birkaç sanatçı dostu, eş-dost aracılığı ile tavsiye edilmiş bazı genç yetenekler ve bilhassa İstanbul Belediye Konservatuvarı öğrencileri meydana getirmekteydi. Şehzâdebaşı'ndaki ünlü "Çinili Fırın" üstündeki evimizde, her gece bıkmadan uzun hazırlık çalışmaları yapardık.

Önceleri ayda bir, daha sonra iki emsiyon halinde yaptığımız yayınlarda, Sadi Yaver Ataman'ın ilgi çekici takdimi ile beraber çaldığımız ezgiler, halkın beğeni ve ilgisini fazlasıyla çekiyordu. Zaman zaman radyo dışından konser davetlerini de karşılıyorduk.

Daha sonraları, topluluğumuz, müzikle ilgisi olan yetişmiş elemanların katılımı ile daha da gelişti. Önceleri operet bestekârı Muhlis Sabahattin ile çalışan Hasan Mutlucan ile, Karadenizli Cemile Cevher, aramıza katılan sanatçı arkadaşların en önemlileri idiler..

Cemile Cevher, gerek doğasındaki müzik yeteneği, gerekse Anadolu çocuğuna has saf ve temiz kişiliği ile, hepimizin sevgi ve saygısını hemen kazanıvermişti. Kendi yöresinin ezgilerini, yöre tavrının en güzel ve uygun şekliyle icra ediyor, hemşehrilerinin olduğu kadar, diğer halk mûsıkîsi severlerini de adeta büyülüyordu. Daima gülümseyen sevimli yüzü, sem-

---

6 İstanbul Üniversitesi Türk Halk Müziği Topluluğu ve TRT İstanbul Radyosu Yurttan Sesler Topluluğu Şefi ve Saz Sanatçısı.

patik hareketleri ve Karadenizlilere has zarif nükteleri ile herkesin candan dostluğunu kazanabiliyordu. Sololarını, saz arkadaşlarına şevk ve coşkunluk veren engin bir rahatlık ve beceri ile yaparak başarı ve ününü günden güne artırıyordu. Gerek topluluğumuzla ve gerekse radyodaki diğer çalışmaları ve kendi çabası ile müzik bilgisini de geliştiren Cevher, sanat ufkunu iyice genişleterek, halk mûsıkîmizin cevherlerinden biri oldu.

Şefi bulunduğum, İstanbul Belediye Konservatuvarı Halk Mûsıkîsi Topluluğu'nun konserlerine konuk sanatçı olarak çağırdığımız üstün değerli sanatçıların başında Cemile Cevher geliyordu.

Onu hem iyi bir sanatçı ve hem de güvenilir ve her zaman aranılır bir dost olarak her zaman anmaktayız. Sıhhat, sağlık ve mutluluğunun devamını diliyorum.

23.12.1999/İstanbul

*

Neriman Altındağ Tüfekçi[7]

Cemile'yi İstanbul Radyosu'nda, Yurttan Sesler Korosu çalışmalarında tanıdım. Kadınlar içinde, Karadeniz türkülerini en güzel okuyan sanatçı di. Ona gelene kadar Karadeniz türküleri hep taklîdî olarak okunurdu. Karadenizli olması nedeniyle, aslı gibi okuma yolunu ilk olarak o açtı. Onun yolunu takip eden başka sanatçılar da oldu. Süreyya Davulcuoğlu bunlardan biri idi. Ankara'da iken tanıdım onu da, çok meraklı idi. Fakat, tabii Cemile'nin ses tonu ve yapısı itibariyle yeri ve lezzeti çok başka idi. Karadeniz türkülerini halka Cemile sevdirdi.

Cemile'nin icrâsı fevkalâde güzeldi. Sesinin genellikle pes taraflarını kullanmasına rağmen, tiz bölgelerini kullanmada da son derece başarılı idi. Mesela, hiç unutmam, bir gün Yurttan

---

7 TRT THM Ses Sanatçısı; Yurttan Sesler Topluluğu'nun ilk kadın şefi ve idari yöneticisi; İTÜ Türk Musıkısi Devlet Konservatuvarı kurucu öğretim üyesi.

Sesler Korosu'nda, ona, "Sen bu yaylaları yaylayımasun" parçasını okuttum. O kadar oturmuş bir üslûp ki, o tiz sesler bile ona gayet güzel gelmişti. Derlemeleri de vardı.

Cemile Cevher, Karadeniz müziğine büyük hizmet etmiş ve Karadenizlilerin ilgisini haketmiştir..

Onun dışında çok iyi bir insandır Cemile. Evliliğinde çok üzüntüler geçirdi, ama; bir devir yaşadı Cemile Cevher. Bir Karadeniz sanatçısı olarak büyük bir devir yaşadı ve yaşattı...

Cemile, Ali Ekber [Çiçek] ile evlendikten sonra Alevî türküleri de okumaya başladı. Fakat Karadeniz türkülerini hârikulâde okuyordu...

09.02.2000/İstanbul-Teşvikiye

*

Nedim V. Otyam[8]

Cemile Cevher ile, radyoda karşılaştığımız bir gün, kendisini "Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler" topluluğunun çalışmalarına davet ettim. Gelip gitmeye başladı. Toplulukda uzun bir süre çalıştı. Ona, daha ziyâde sololar verdik.

Cemile Hanım'ı, Karadeniz türkülerini yöresel tavrı ile okuduğu için tercih ettim. Yoksa koroya girmek isteyen çok oluyordu. Bizimki, lambur lumbur bir koro değildi. Kendimize özgü bir yorumumuz vardı. Değişik nüanslarımız vardı. Sonra durmalar, kalkmalar...Bazı yerlerde konuya göre, "ritardando" yapıyorduk, "accelerando" yapıyorduk, yani; hikâye ile atbaşı yürütüyorduk programı. Türkülerin hikâyesini de anlattığımız için, etki unsuru da artıyordu. Zira, kelimelerin mânâsını da vermek lâzımdı. Bir türküyü sesiniz güzel olur, avaz avaz okursunuz, ama; o sözler ne diyor, neden öyle söylenmiş. O, anlam içinde yoksa, benim için fazla önemli değil.

Tekrar Cemile Hanım'a gelelim. Cemile Cevher, öyle bir cümlede anlatılamaz. Bir kere, "erkek gibi", derler ya!..; sa-

---

8 Besteci ve Koro Şefi. İstanbul Belediye Konservatuarı eski müdürü.

pına kadar dürüst, dobra dobra bir insandır. Sözünü esirgemez. Müziğe karşı korkunç saygılıdır. Örneğin, biz türkülerde, şöyle söylüyoruz, böyle söylüyoruz, sesini kısardı.

-"Cemile Hanım, sesine biraz yüklen!...", dediğimde:

-"Bozarım belki", derdi. Çünkü ses rengi değişik. Bizim koro bir tınıya alışmış, biraz fazla bağırdı mı, değişik ses geldiğinin farkına varıyordu ve rahatsız oluyordu. Onun için o da böyle kalbî seslen gibi söylerdi. Hem müzisyen, hem iyi insan. Yöre müziğini doğru söyleyen, bozmayan. Aynı kendi karakterinde. Şimdi bir sürü Karadeniz havaları falan işitiyoruz, onlar, yörenin atmosferine göre üretilmiş, otantiklik özelliği kalmadı yani, ama; hareketli güzel türküler yapıyorlar.

Cemile Hanım, Radyo'da kadroya geçtikten sonra, bizim çalışmalarımıza gelemedi ve ayrıldı, fakat; bu arada, dostluğumuz çok uzun sürdü.

23.12.1999/Acıbadem

*

Yücel Paşmakçı[9]

Halk mûsıkîsine henüz ilgi duymağa başladığım 1950'li yılların başlarında, 1949 yılında yayın hayatına geçen İstanbul Radyosu'nda, bu mûsıkîyi halka ulaştıran birkaç topluluk ve az sayıda solist vardı. Özellikle solo icrâlarda, mahallî üslûptaki inceliklerin pek farkında olunmadığını tahmin ettiğim o dönemde, Doğu Karadeniz'in kendine has kıvrak tavrı, ritmi ve şivesiyle bütünleşen sevimli nağmelerini Cemile Cevher'den dinlemeye başlamıştık. Genellikle Maçkalı kemençe sanatçısı Hasan Tunç ile birlikte oldukları radyo programlarında zaman zaman tek-tek, birlikte ya da karşılıklı türküler söylerlerdi. O yıllarda hitap sahası sadece İstanbul ve havâlisi olan İstanbul Radyosu'nun dinleyicileri, denilebilir ki Karadeniz türküleriyle böyle tanıştı ve de onları böylece sevdi.

---

9 İTÜ Türk Muşıkısi Devlet Konservatuvarı Sanatçı Öğretim Görevlisi. TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Türk Halk Müziği ve Oyunları Eski Şube Müdürü. TRT İstanbul Radyosu Yurttan Sesler Topluluğu Şefi ve Saz Sanatçısı.

Bilindiği gibi, Doğu Karadeniz halk müziğinin üslûp yönünden taklit edilmesinin son derece güç oluşu, hançere hareketlerinin büyük bir ustalıkla yapılmasını gerektiren özellikler ihtiva etmesindendir. İşte bu üslûbun yegâne ve ilk kadın temsilcisi Cemile Cevher'dir.

Cemile Cevher, İstanbul Radyosu'nda yaptığı onbeş dakikalık müstakil solo programlar dışında, o yıllarda Sadi Yaver Ataman'ın tertip ve idâre ettiği *"Memleket Havaları Ses ve Saz Birliği"* adlı toplulukda da yer aldı. Daha sonra İstanbul Radyosu'da kurulan ve *"Yurttan Sesler"* programlarını yapan topluluğun üyesi oldu. Emekliye ayrılıncaya kadar da çalışmalarını başarıyla sürdürdü.

Cemile Cevher, doğup büyüdüğü toprağın sesini çok geniş bir zaman dilimi içinde büyük kitlelere tanıtmış, sevdirmiş bir halk sanatçısıdır. Sesinin rengi ve genişliği, üslûbu, özellikle entonasyon yönünden kusursuz oluşu, müsbet müzik anlayışı ve üstün zevke sahip oluşu, onun başlıca sanatsal hasletleridir.

Cemile Cevher, cemiyet hayatında da dost, arkadaş canlısı, özü-sözü bir, samimi bir insan olarak sevilir ve sayılır. Kendisine huzurlu, sağlıklı uzun ömürler diliyorum.

20.12.1999/Acıbadem

*

Ali Ekber Çiçek[10]

Cemile Cevher, Karadeniz türkülerinin Zeki Müreni' dir...

15 Kasım 1999/Ortaköy

*

Tuncer İnan[11]

Yıl 1955-1956. İstanbul Gazetecilik Okulu öğrencisiyim. Okulumuzda üç-beş halk müziği aşığı arkadaş bir araya geldik, amatörce müzik çalışmaları yapıyoruz. Bu çalışmalarımız

---

10 Emekli TRT İstanbul Radyosu Saz Sanatçısı.

11 TRT İstanbul Radyosu Yurttan Sesler Topluluğu Şefi ve Saz Sanatçısı.

içerisinde, bugün yine İstanbul Radyosu'nda birlikte çalıştığımız ritm sanatçısı ve gazeteci Coşkun Özer de var. Coşkun, o zaman; İstanbul Radyosu Yurttan Sesler Korosu'nda da çalışıyor. Şimdi olduğu gibi o zaman da müthiş girgin: Daha okulda iken çeşitli gazetelerde muhabirlik yapan, her yere rahatça girip çıkabilen bir arkadaşımız.

Beşiktaş Akaretler'de, vakıf binalarının birinin en üst katında –hatırlayabildiğim kadarıyla CHP İlçe Lokali idi- bir yer bulduğunu, burada hafta sonları daha rahat çalışabileceğimizi, kadroyu da genişletebileceğimizi, hatta; İstanbul Radyosu Yurttan Sesler Korosu'ndan da bu amatör koromuzu çalıştıracak, türküler öğretecek münâsip bir sanatçı arkadaşı getireceğini söyledi.

Coşkun Özer'in bunca emeğinden sonra, "Coşkun Türküler Korosu" adı altında ve bir münâsip çalıştırıcı ile biz her hafta sonu bir araya gelerek meşk etmeye başladık. İşte, o münâsip kişi Cemile Cevher idi. 1960 yılında, Yurttan Sesler korosuna kadrolu saz sanatçısı olarak katıldıktan sonra, uzun yıllar birlikte çalıştığım Cemile Cevher ile ilk tanışmamız böyle olmuştu. İstanbul Radyosu'nda, Ahmet Yamacı'nın yönettiği Yurttan Sesler Korosu'nda da uzun yıllar birlikte çalıştık.

Biz, amatör çalışmaların içinde iken, o da gençti, ancak; profesyonel sanatın içerisine bizden birkaç yıl önce girmişti.

Muzaffer Sarısözen'in Ankara Radyosu'ndan sonra İstanbul Radyosu'nda da Yurttan Sesler Korosu'nu kurduğu tarih 1954 idi ve Cemile Cevher, ilk kuruluş kadrosunun içerisindeydi.

Ses güzelliğinin yanında, Karadenizli olarak okuduğu Karadeniz türkülerinin ağız özelliklerini çok güzel kullandığı için, kısa zamanda temâyüz etti. Herkesin yaptığını yapmadı ve herkesten farklı bir repertuvar uygulayarak, ağzına ve okuyuşuna giden türküleri seçti. İşte bu durum onu kısa zamanda herkesin sevdiği farklı bir sanatçı yaptı, ona sanatçı kişiliğini temin etti.

Bu meyanda hemen şunu da belirtmeliyim: Cemile Cevher'i sadece kendi doğup büyüdüğü yörenin türkülerini güzel icrâ eden, sadece Karadeniz türkülerinde başarılı olan bir sanatçı olarak görmemek gerekir. O, herkes kadar, her yöreden türkü okuyan bir sanatçıdır. Karadeniz türküleri, onu sadece oturduğu yerden almış, baş köşeye koymuştur.

Bu anlattıklarım Cemile Cevher'in solistlik yanıdır. Bir de Yurttan Sesler sanatçılığının koristlik yanı vardır. Koro, birlikte ve uyum içerisinde okuma sanatıdır. Repertuvarı biraz farklıdır ve daha çok birlikte ve uyumla icrâ edilebilecek eserlerden meydana gelir. Yurttan Sesler her yöreye ait eserlerin icrâ edildiği bir korodur; uyum sağlamak, pek de kolay değildir. İşte, Cemile Cevher, Yurttan Sesler Korosu'nda da başarılı olmuş bir koristtir. Bunu, şu anda Yurttan Sesler Korosu'nun şefi olarak, rahatlıkla söyleyebilim.

En başta söylemem gerekeni, anlatımın akışı gereği burada söylüyorum: Cemile Cevher her şeyden önce bir insanda olması gereken ruh ve huy güzelliğine sahip bir gönül insanı ve müstesnâ bir dosttur.

19.12.1999/İstanbul

*

Ömer Akpınar[12]

Cemile Cevher'i 1950'li yılların başında tanıdım. Çok genç yaşlarda idik. Medeni cesâreti yüksek bir kişiliğe sahip; konuşkan, cömert, eli açık, insan seven ve sayan, yaklaşıcı ve paylaşıcı bir tutumu vardır.

Karadeniz türkülerini en içtenlikle okuyan ve dolayısıyla da sevdiren ilk sanatçı; otantik ve hemen ilk ağız okuyandır. Hasan Sözeri ve Hüseyin Dilâver merhumların kemençeleri eşliğinde de yıllarca radyodan sesini duyurmuştur.

Cemile Cevher, gerek canlı yayında, gerekse bant kayıtlarında daima başarılı olmuştur. Türkü tekrarını hiç hatırlamıyo-

12 TRT İstanbul Radyosu Saz Sanatçısı.

rum. Olmamıştır da...Kendinden emin ve düzenli; çalışkan ve disiplinli bir arkadaştır. Görevini bir kez dahi aksatmamıştır.

Cemile Cevher, Karadeniz türkülerimizin yanında, özellikle Erzincan, Bayburt, Malatya, Sivas yöresi türkü ve deyişlerini ve tabii diğer illerin türkülerini de fevkalâde okuyan bir sanatçı... Sesindeki aksan, diksiyon, anlatım ifâdesi, daima özendirici olmuştur. TRT Türk Halk Müziği Repertuvarı'nda bir hayli derlemeleri ve aktardığı, yani; kaynak olduğu türküler, onu asla unutturmayacaktır.

Genç yaşta emekli olduğunu üzülerek söylerim. Yeri dolmamıştır, dolamaz da....

10.09.1999/İstanbul

Ümit Tokcan[13]

Sayın Cemile Cevher, geleneksel Karadeniz halk müziğimizin en büyük nefeslerinden olup, Karadeniz söyleyiş tarzının öncüsü, hocasıdır. Türk halk müziğini geçmişten günümüze taşımış, otantik Karadeniz kültürünü yeni nesillere tanıtmış ve sevdirmiştir. Derleyici kişiliği ve icrâsıyla olduğu kadar, folklor dünyasında erişilmez sanat anlayışıyla da, haklı üne sahiptir. O, aynı zamanda, sanatçı kişiliği yanında, Karadeniz anasının tertemiz yüreğini ve özelliklerini taşıyan kişiliğiyle de bir semboldür.

Gençlik yıllarımda, dinleyerek feyz aldığım ender örnek sanatçılardan biri olan Sayın Cemile Cevher Hanımefendi'den, gelecek nesillerin faydalanacakları çok fazla birikim olduğuna inanıyor, kendilerine yüce Allah'dan sağlıklı uzun yıllar temenni ediyorum.

26.12.1999/İstanbul

*

13 TRT İstanbul Radyosu Ses Sanatçısı.

Şenel Önaldı[14]

Bir Karadenizli olarak, Cemile Cevher'i ilk kez İstanbul Radyosu'ndaki programlarından dinleyerek tanıdım. Benim, Klasik Türk Müziği'ni tamamen bıraktığım değil de, bağlama çalmaya başladığım yıllardı. Memleket havalarımızı, hanımlar arasında tam hakkıyla okuyan ve sesi bana ilginç gelen bir sanatçıydı. 1960'lı yıllardı. O zamanlar, İstanbul bize göre çok küçüktü, ama; her nasılsa, çok görmek istememe rağmen, işlerimin yoğunluğu yüzünden, kendisi ile bir türlü tanışamamıştım. Hemşehri oluşumuz ve benim bağlama çalmam, tanışınca onun çok hoşuna gidecektir diye umuyordum. O yıllarda kendisinin de çok yoğun bir ortamda olduğunu duyuyor ve takip ediyordum. Akrabası olan sınıf arkadaşım Mete Sözügeçen vasıtasıyla, kendisine daha rahat ulaşacağım için, sürekli Mete'den mesaj beklemekle yılları geçirdim. Nihayet bir Karadeniz turne programına, tesâdüfen onun da katılacağını öğrenince, bana gelen teklifi düşünmeden kabul etmiştim. Ona saz çalmaktan ve onunla yöremize birlikte gitmekten büyük zevk duyacaktım. Sene 1962 idi. Ne yazık ki, Zonguldak'ta, aramıza katılmasını beklerken, öğrenemediğim bir sebepten ötürü, Karadeniz turnesinde Cevher'siz kalmıştım. Turnenin de, benim için bir anlamı kalmamıştı, ancak; söz vermiş olmamdan dolayı da geriye dönememiştim.

Sonuçta, 1966 yılında İstanbul Radyosu'na saz sanatçısı olarak girdikten sonra, Cemile Cevher ile tanışmak şerefine nâil olabildim. Kendisini gıyâben çok severdim, beni tanıdıktan sonra, o da beni sevdi. Abla-kardeş gibi olduk. Hemen hemen her konuyu konuşur, dertleşir; sanattan, gelmişten-geçmişten söz ederdik. Gerçekten o yıllarda notayı iyi bilen, deşifre edebilen ve repertuvarı da çok zengin olan bir sanatçıydı. Onunla birlikte yayın bantlarına girmekten de çok büyük haz duyuyordum.

---

14 Diş Doktoru. İTÜ Türk Musıkısi Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi [Doçent]. TRT İstanbul Radyosu Türk Halk Müziği Eski Saz Sanatçısı

Bir gün, dört türkülük bir program tasarlayıp stüdyoya gelmişti. Onun sesine göre, türkülerin ikisi bağlama düzeninde karar veren, diğer ikisi de bir ses aşağıda karar veren türküydü. Kısaca, aynı makamdaki dört türkünün ikisini, farklı bir tona göçürebilmek için bir açış, yani taksim yapmaya ihtiyaç vardı. Bu, aynı makamdaki türküleri birbirine ısındırmak için, gerekliydi. Saz sanatçıları, taksim yapmak işini birbirlerinin üzerine atmaya başladılar. Doğrusu, bu işin içinden aramızda bulunan sanatçıların çıkması da mümkün değildi. Ancak, taksimi bana yaptırmak kimsenin aklına gelmiyordu. Belki de bu hakkı vermek istemiyorlardı. Sonunda, Cemile Abla: "Şenel klâsikçidir, o yapar, ne diye aranıyorsunuz?" diyerek işin içinden çıktı. Ben de onun yüzünü kara çıkartmamış, gerçekten başarılması çok zor bir taksim geçkisiyle, adeta vatanı kurtarmıştım. O günden sonra da açışlar için şansım açılmıştı. Agop Ohanyan'dan aldığım elma tekneli bağlamamı, çeşitli seslerden okuyan sanatçılara refâkat ederken, akort itibariyle rahatlık olsun diye sapını kestirerek kısaltmıştım. Bugün için moda haline gelen kısa saplı bağlamamı da ilk kez o programda bu vesileyle denemiştim. Bu hâtıra, benim için unutulmayacak değerdedir.

Cemile Cevher, aynı zamanda Karadeniz türkülerinin bazılarının da bestecisidir. O yıllarda "türküler beste yapılmaz" diye saçma sapan bir kural vardı. Bu yüzden türkü tavrındaki şahısların besteleri, ancak; yöreye mâl edilerek sahipsiz gibi gösteriliyordu. Cemile Abla bana, "Açıldım açıldım açılamadım" ezgisini nasıl bestelediğini ve anısını anlatmıştı. Ne var ki bunu, bugün için bu kurala sadâkatle körükörüne bağlananlara kabul ettirmek pek mümkün değilse de, benim için mümkündür.

Cemile Abla'ma uzun ömürler diliyor ve geçmişte olduğu gibi, yeni besteler bekliyor, hatta; anılarını kaleme almasını ve yayınlamasını temenni ediyorum.

27.12.1999/Maçka-İstanbul

*

Can Etili[15]

Bir sanatçı olarak Cemile Cevher ile yıllarca Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun müzik topluluklarında birlikte olmak, birlikte söylemek şansını bulabildiğim için kendimi bahtiyar sayıyorum. Ve inanıyorum ki; sanatçı arkadaşları arasındaki ismi ile "Cemo" halk müziğinde yerel ağız özelliğini kullanma konusundaki öncü olabilme görevini hakkı ile yerine getirerek Karadeniz üslûbûnun en doğru, en iyi, en güzel ve en estetik ağzı olarak Türk halk müziğinin icra tarihine geçmiştir. Akademik alanda da yöresel ağız konusunda örnek gösterilebilen ender sanatçılarımızdan biridir. Ayrıca Karadeniz türkülerinin derlenmesinde, yayılmasında, tanıtılmasında, sevdirilmesinde, hizmeti geçmekle kalmamış, yöresinin türküleri ile yurt genelinde ortak bir zevkin oluşabilmesinde de katkı sahibi olabilmiş, Anadolu'nun sıcak, sevecen, yapmacıksız, saf sesidir.

Bugün kullanılmakta olan abartılı icrâ tarzlarını duydukça halk müziğimizin Karadeniz Bölgesi'ndeki bu usta tavır, üslûp ve yorumcusunun yıllarca kendi köşesinde sessiz sedasız Karadeniz türkülerini nasıl bir vatan bayrağı haline dönüştürdüğünün değerlendirmesini büyük bir hayranlıkla yapıyor, özlüyor, arıyorum. Türk halk müziğinin Cemo'sunun kulaklarımda, belleğimde ve yüreğimdeki yeri hâlâ baş köşede.

Cemo halk müziğimizde türküleri ile salt kırsal kesimin bir temsilcisi değil, aynı zamanda türkülerin, kente dönük yüzünün de temsilcisidir. İşte icrâdaki bu özelliği sanat kariyerine de taşıyabildiği için Cemo'ya Karadeniz'in hazinesidir diyebiliriz. Hazinesidir çünkü Cemo bir derleyicidir. Hazinesidir çünkü Cemo bir kaynak kişidir. Hazinesidir çünkü Cemo bir yerel bir sanatçı olmasına karşın bütün yurdu kucaklayabilmiştir. Bütün bu niteliklerinden daha da önemlisi Cemo

---

15 TRT THM Ses Sanatçısı. İTÜ Türk Musikısi Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi[Prof. Dr.]/Ses Eğitim Bölümü Başkanı.

halk müziğinin para karşısında değer yitirmesine göz yummayan, bu konuda sanatından asla ödün vermeyen, ilkeli bir halk müziği misyoneridir.

Cemo seni sadece ben değil seni tanıyan, seven ve özellikle halk müziğindeki yerini bilen her sanatsever arıyor, özlüyor, saygı duyuyor ve sen yaşarken hak ettiğin yerin devlet tarafından da fark edilmesini diliyor... Diliyoruz...

18.02.2000/Maçka-İstanbul

İbrahim Can[16]

O Bir Mücevher
Cemile Cevher

Karadeniz, bereketli yağmurları, hırçın denizi ve dağlarındaki mâden ve cevherleriyle ünlüdür. Bu toprak parçasından nice yazar, şâir ve ozanlar çıkmıştır. Mahallî sanatçılar, insanlık tarihi kadar eski olan bu yerleşim alanında, yörenin otantik sazları, kemençe, tulum, kaval, zil zurna-davul ikilisi nağmelerini günümüze kadar getirmişlerdir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren derlenen Anadolu ezgileri, radyodan yorumcu solistlerle, geniş kitlelere iletilmeye başlanmıştır. İşte bu aşamada karşımıza "dev" bir yorumcu çıkıyor: Karadeniz yaylalarının cevheri: *"Cemile Cevher"*

Ben, onu ilk kez, Beşikdüzü'nün Akkese Köyü'nde küçük pilli bir radyodan "Ayna ayna ellere" türküsü ile dinledim. O söylerken sanki yaşadığı coğrafya dile gelmiş, kendini anlatıyordu. Daha sonra, bu güzel insanla TRT İstanbul Radyosu'na girdiğim seksenli yılların başında karşılaştık. Tipik bir Trabzonluydu. Güleryüzlü, bilge, işini iyi yapan bir insanın rahatlığında ve özgüvenliydi. Beni çok sıcak karşıladı. Karadeniz insanının çabukluğuyla, kendi özel repertuarı da dahil olmak

16 TRT İstanbul Radyosu THM Ses Sanatçısı.

üzere, birçok türküyü bir müzik defterine kendi el yazısı ile yazarak bana getirdi. Beni çok şaşırttı ve mutlu etti.

Kendisi, Karadeniz türkülerinin en iyi kadın yorumcularının başında gelir. Tarihteki yerini almıştır.

Onu, hemşehrisi Maçkalı şâir Ömer Kayaoğlu'nun *"Türkülerimiz"* adlı şiirindeki şu dizelerle selâmlamak istiyorum.

"....

Kim çalarsa çalsın kemençeyi de
İllâ ki Cemile Cevher söylesin
El çırpalım beş on sefer söylesin...".

Saygılarımla

09.02.2000/İstanbul